

Рецензия

**за дисертационния труд
на Момчил Христов Киряков
на тема: „Личностни и професионални измерения на участието във
виртуалните социални мрежи“
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“
професионално направление: „Психология“**

от проф. д.пс.н. Павел Александров

Докторантът Момчил Киряков е написал и представил за защита дисертационен труд в област, която съвременната психология все още не е обхванала успешно и в този смисъл достатъчно дълбоко. В пределно широк план съдържанието на този труд се отнася до едно изгряващо явление от края на двайсети и началото на двайсет и първи век, което се нарича „хомо интернетикус“ със синоними „он-лайн-личност“, „мрежови човек“, „виртуален човек“. Момчил Киряков се посвещава на идея, която събужда дискусии и конфликти както в полето на науката, така и на територията на живота. Става дума за възможността и невъзможността не само за промяна на рефлексивната идентичност на хората във виртуалните социални мрежи, но и за влиянието на явлението „интернет“ и принадлежащите му социални мрежи за възникване както на паралелен на реалния виртуален човек, така и на специфична виртуална среда. Явният и скритият лайтмотив е, че съществува и се разширява опосредствана от интернет човешка комуникация и че тя е бъдеще на пост-модерния човек и една от неговите зависимости.

Разбира се, важно е да се знае, че в дисертацията взаимодействието между човека и членовете на социалните мрежи се изследва преди всичко в огледалото на така наречената „експресивна употреба на интернет“ – използването на интернет за социални контакти, афективно желани ориентации, себепредставяне, търсене на статус на ценност и какво ли не. Защо подчертавам това? Строго казано, интернет е възможност и средство за усилено задоволяване на исконна социална потребност – потребността от другия. Комуникацията, опосредствана от интернет, съдържа преимущества и ограничения, които докторантът интерпретира по цялото протежение на работата.

Дисертационният труд носи разбираема значима и привлекателна цел – да се видят резултатите в промяната на личността от участието във виртуалните социални мрежи, както и малко неясното взаимодействие на личностните характеристики и поведението във виртуалните социални мрежи. По-малката и добавена цел се отнася до отговор на въпроса как участието във виртуалните социални мрежи влияе на процеса на вземане на професионални решения.

Дисертационният труд овладява пространства от психологията на личността, социалната, експерименталната и диференциалната психология, но най-важното е, че този труд има връзка с реалната практика на контакт на човека с другите чрез компютър. В центъра на дисертацията стои емпирична проверка на съществени връзки между променливи, но всичко се предхожда от културно изпълнен теоретичен анализ на шокиращо количество от идеи, понятия и теории директно кореспондиращи с темата, поставените задачи и емпиричните изследвания.

Теоретичният обзор на тази дисертация носи белезите на научност, синтетичност и дискриминираща структурност, която за по-консервативния читател е непонятна. Без какъвто и да е упрек към

докторанта, имам съмнения в някои данни и резултати от изследвания маркирани в обзора – че са силно артефактни или успешно манипулирани по посока на нагласите на самите изследователи (с. 56 - хиперличностният модел на Дж. Уолтър). Не разбирам в какво е уникалният принос на интернет в развитието на човешките отношения. Трудно обяснимо е как като манифестираш това, което не си, да речем идеалното аз, може да се получи така, че да станеш това, което трябва да бъдеш. Още по-дискусионно е това, че като манипулираш аза си, променяш реалните си идентификации. Като цяло теоретичният анализ придобива формата не само на база за емпирични изследвания на интернет-комуникациите, но и като система на психологическите идеи и понятия в тази област. Може да се каже, че в сянка е останал проблемът за деиндивидуализацията на личността, за стандартизацията и културното ограничаване на човека.

Независимо от всичко, направеният теоретичен анализ, а и професионалната култура на докторанта в тази област, води до конструирането на емпирични проучвания, в които центърът е поставен върху формиращата функция на комуникациите във виртуалните социални мрежи и последствията от тях за човека. Предварително трябва да се каже, че докторантът построява достатъчно и сериозно обоснован модел за емпиричното изследване. В него има три конструкта (личностни характеристики, поведение в социалните мрежи и резултати от участието в социалните мрежи). Моделът предписва действително емпирично изследване и тласка докторанта към нещо рядко познато за нашата научна докторантска практика – създаване на Въпросник за емпирично изследване върху личностните аспекти на участието в социалните мрежи. Въпросникът е разработен чрез конструирането на адекватни скали на променливите, както и на целта, която си поставя. Важно е да се отбележи, че докторантът не тръгва по познатата схема само да стандартизира към нашите условия чужд инструмент, а създава собствени скали за

променливи, за които няма инструменти и тази авантюра трябва да се оцени повече от положително. Нямам намерение, нито желание да преразказвам съдържанието и структурата на емпиричните изследвания, но твърдо мога да кажа, че те са изпълнени в духа наложен в съвременната статистическа психология и издига докторанта до равнището на актуалното и признато за наука състояние на психологията. Ще кажа, че както много изследователи, така и Момчил Киряков изпитва първични трудности при превеждането на статистическите данни на езика на психологията, но това е така, защото, за съжаление, психичното не може директно да се измерва и за измерване на вербалното поведение се приема някаква средна унификация на субективното съдържание на едни или други понятия, оценки, възгледи и т.н. Това обаче не означава, че дисертантът няма съзнание за вероятността на обобщенията и екстраполацията им върху всички хора, когато се признае факта, че хората са различни и този смисъл уникални.

Когато се пише една дисертация, референтната среда на докторанта може да се интересува от каквото трябва и не трябва, но другите хора – читателите – се питат какво следва от проучването, в какво е ценността на приносите и какво може да се изследва по-нататък. Поради това ще маркирам най-важните приноси на този дисертационен труд, като се опитам с това да защитя предложението, което ще направя.

1. Дисертацията си поставя амбициозната задача да обясни редица взаимоотношения между личностните качества, особеностите на поведението във виртуалните социални мрежи и резултатите от участието в тях. За целта авторът е създал модел, който съчетава данните от литературата и неговите собствени размишления върху темата. Този модел представя в структурирана форма изследователските хипотези. За да ги провери, Момчил Киряков не се задоволява с провеждането на едно емпирично изследване, а

прави три. Всяко едно от тях е с принципно различни методи: интервюта, изследване с въпросник и експеримент. Това разнообразие на методите не само дава възможност да се постигне висока научна достоверност на постигнатите резултати, но свидетелства и за чувствителността на автора към индивидуалното и неповторимото.

2. Прави впечатление, че при осъществяването на основното емпирично изследване, с което проверява предложения теоретичния модел, Момчил Киряков не се ограничава с само публикувани в литературата въпросници, но създава и собствени скали. За тази цел той използва оригинален метод – твърденията в скалите са заети от изказванията на интервюираните лица от 54 интервюта. Така дисертантът конструира осем нови скали: търсене на информация чрез социалните мрежи, изказване на мнения, споделяне на опит и на преживявания в мрежата, общуване чрез социалната мрежа, изразяване на емоции, артистично себепредставяне, популярност и личен социален капитал и вземане на решения с помощта на приятелите от социалната мрежа. Тези скали работят добре и представляват ценен инструмент за по-нататъшните изследвания в тази нова област на психологията.
3. Резултатите, представени в дисертацията, са оригинални и дават разбиране за редица феномени, които са все още много слабо изследвани. Например, че умението човек да представя себе си артистично има голямо значение за натрупването на социален капитал в социалните мрежи и дори за общата удовлетвореност от живота. От изследваните личностни особености най-голямо значение се оказва, че има невротизъм. Той е свързан с отлагането на задълженията, вземането на решения с участието на приятелите от социалната мрежа и общата удовлетвореност от живота.

4. Намирам за особено ценно изследването на разликите между Аза, който хората показват в реалния свят, и Аза, който показват в социалните мрежи. Това е постигнато чрез анализ на 89 полуструктурирани интервюта – само по себе си един колосален труд. Данните разкриват, че има два типа разминавания. Единият е недостатъчността на социалните мрежи да пресъздадат реалната същност на човека. Това се оказва характерно за по-голямата част от изследваните лица. Другият обаче показва, че има много хора, за които социалните мрежи носят усещане за по-пълноценно изразяване на себе си и дори за по-силно усещане за себеосъщественост. Това е оригинален резултат, който заслужава да бъде публикуван и да стане по-широко известен.
5. Значителен интерес представлява и проведеният интердисциплинарен икономико-психологически експеримент. Смятам провеждането на този сложен и прецизен експеримент за съществен принос на дисертацията. Заедно с това, направеният основен извод е високо креативен. А той е, че хората систематично надценяват значението на социалната мрежа при вземането на решения. От една страна, те са убедени, че възможността да използват мнението на другите членове на социалната мрежа е най-полезният фактор при вземането на техните собствени решения. От друга, анализът на реалното поведение не намира разлика между качеството на взетите решения от хората, които могат да използват мнението на другите, и тези, които нямат такава информация.

След запознаване със съдържанието на дисертационния труд и размишленията върху него, без каквито и да е апострофи и резерви предлагам на почитаемото научно жури да даде на Момчил Христов

Киряков научната и образователна степен „Доктор“ в научно направление „Психология“.

Подпис:

проф. д.пс.н. Павел Александров